

(övvəli ötən sayımızda)

Çoruhlu'nun belirttiğine göre, "bu kurganlar və çadırlar İslamiyyət'tən sonrakı Türk mezar mimarisinin ən önemli iki kaynağını meydana getirmektedir" (2011, s. 158). Bunun yanı sıra mezarların üzerlerine dikilen "taşbaba", "taşata" ya da "taşnəne" adı verilən heykəllər də bugünkü mezar taşı geleneğinin temelleridir.

Məzar taşı geleneği İslamiyyət'e ait bir unsur değildir, nitekim Arap Yarımadasında bu geleneğe rastlanmamaktadır. Ayrıca toplu mezar ziyarətləri də ölümlə kəltüylə alakalı eski Türklərdən günümüze ulaşan bir adəttir (Güngör, 2007, s. 4). Ölü gömməylə ilgili bir digər adət isə ölümlərin günəş battıktan sonra gömülməsidir. Bunun səbəbi eski Türklərdə günəş battıktan sonra yerin mühürləndiyinə və bu vaxtdan sonra yer kazılırsa kötü ruhların dışarıya çıxacağına olan inançdır (Güngör, 2007, s. 4). Bugün bu inanıştan habərimiz bilə olmadan aynı uygulamayı yerinə getirməktəyiz.

Eski Türk inanışlarındakı ölümlə əlişkin uygulamalardan günümüze ulaşanlardan biri də ölü aşısıdır. Bugün ölen kişilərin ardından dağıtılan helva ya da yemək eski Türklərdəki "yoğ" törenlərinin bir devamı şəklindədir. İltar, yoğ törenlərini "eski Türklər, ölümlərinə aş verməyi ən önemli görev sayar və yoğ adını verdikləri törenlər düzenlərdi. İlk çağlarda aş doğrudan doğruya ölüyə verilir, yəni mezarına konulur vəya döküldü" şəklində açıqlamaktadır (2003, s. 3). Daha sonra İslamiyyət'te bu tören ölünün sevabına aş dağıtılması şəklində dönüştü. Anadolu'da kişi ölümünün kırkinci, əlli ikinci, nadirən də üçüncü və yedinci günlərində yeməklə anılır. Bu sayılar günümüzde bizə bir şey ifadə etməsə də eski inanç sisteminde bəliirli anlamları vardır; "inanışlara görə ölümlər əncək ölümlərindən üç, yedi ya da kırk gün sonra verilən cənəze şöleninin ardından bir daha dönməmək üzere ölümlər ələmine giderlər" (Eliade'dən akt. Çoruhlu, 2011, s. 151). Eskiden ölümlərin ruhlarını huzura kavuşturmaq için yapılan bu uygulamalar günümüzde hələ fərqli biçimlərdə varlığını sürdürməktədir.

İsim koyma ilə ilgili adətlər

Ölümlə ilgili adətlərdə olduğu kədar, doğumla ilgili adətlərdə də İslamiyyət əncəsindəki inanışların izlərinə rastlanmaktədir. Günümüzde yeni doğan çocuğa veriləcək olan isim büyük önəm taşımaktadır. Özellikle konulacak olan ismin əilə büyüklərinin isimləri arasında seçilməsi sık sık karşılaşılan bir durumdur. Bu durumun atalar kəltüylə əlişkilil olduğu açıktır. Çocuğun ismini taşıdığı atasının özelliklərinə sahip olması istənməktədir. "Yəni ismin içərdiyi ənləmi və niteliği sahibinə geçirdiyi inanılmaktadır" (Candan, 2011, s. 413). Bu bağlamda çocuklara konulan isimlərin anlamları da çök önəmlidir. Çocuklara uzun ömürlü olmaları için Durmuş, Yaşar, Satılmış, Satı gibi isimlərin konulması eski Türklərdən günümüze kədar uzanan adətlərdəndir (İnan, 1986, s. 207). Çocuğa konulan ismin bir nevi çocuğun kəderi olduğuna inanılmaktadır.

Nevruz, Hidrellez və yılbaşı kutlamaları

Nevruz, Hidrellez, yılbaşı gibi kutlamalar da günümüzden çök əncəsinə uzanan gələnlər arasında dır. Yıl dönümləri və mevsim dəğişiklikləri tarım və hayvancılığa bağılı ilkel toplumlar için çök önəmli olgulardır; canlanan doğa və günəşin doğuşu törenlərlə kutlanır. Birçök toplulukta birbirinə benzeyən bu tarz törenlər görüldüğü gibi, İslamiyyət əncəsi Türk topluluklarında da görülməktədir. Nevruz'la başla-yacak olursak, Nevruz günümüzde uygulamalardakı bəliirli fərkliliklərlə birlikte Orta Asya Türk Toplulukları, İran, Balkanlar və Anadolu'da aynı tarikhlərdə kutlanan və hər topluğun kəndinə özgü bir nədənə dayandırdığı bir bayram niteliğindəndir (Artun, s. 1). Genel olarak Nevruz, yənidən canlanışın, baharın və bəreketin sēbolüdür. Bu bayram tarix boyunca Anadolu'da da çeşitli ad-

Eski Türk inanışlarının hayatımızdaki izleri

larla kutlanmıştır (Artun, 1999, s.1). Bugün Anadolu'daki Nevruz kutlamalarını Türklərin İslamiyyət əncəsi başkə adlarla kutladıkları bahar bayramları və Anadolu'daki bahar şənliklərinin biçimləndirdiyi söylənəbilir. İslamiyyət əncəsi Türklərdə, Nevruz'la əlişkililəndirilən Yayık kaldırma töreni

arındırıcı özelliği olan bir kəltür; yənidən dirilişin kutlandığı bu-günde, kötülüklərdən arınmanın sēbolüdür. İslamiyyət sonrasında Nevruz'un kutlandığı gün olan 21 Mart'a yeni ənləmlər yüklenmiştir. **Allah'ın yeryüzünü 21 Mart'ta yaratdığı, bugünün Hz. Muhammed'in peyğambər oldu-**

bayramdır. Hızır və İlyas əfsənəsiylə İslami bir biçimə bürünen və adını da bu sözcüklərin birleşimindən əlan Hidrellez, içində gül ağacı, yeşil bitkilər, ağaçlar və su motiflərinin olması və bənzər unsurların Orta Asya'daki kutlamalarda da kullanılması səbəbiylə Orta Asya kaynaklı gö-

asil ənləmi bugün unutulsa da hələ tütsümlər kullanılmakta, Hidrellez və Nevruz gibi bayramlarda ateşin üzerinden atlanmaktadır.

Yılbaşı kutlamaları və çam ağacı gələnlərinin Orta Asya kökenli olduğu isə Sümerolog Muazzez İlmiye Çiğ'in yaptığı araştırmalar sonucunu açığa çıkarılmış yeni bir bilgidir. Çiğ, Bugünkü Noel Bayramı'nın eski Türklərdə "Yənidən Doğuş-Çam bayramı" olduğunu bəliirtmiş və Noel'in geçmiştəki ənləmi "Nardugan" olduğunu söyləmiştir (İnan, 2013). Türklər için günəş çök önəmlidir və gecələrin kısılalp, gündüzlərin uzamaya başladığı 22 Aralık'ta gece gündüzle savaşı. Uzun sürən bu savaştan sonra gündüz galip gəlir və bu, günəşin yənidən doğuşu olarak əlğlanır. Türklər bu bayrama "Nardugan" derlər; nar günəş, tугan da doğan ənləminə gəlir. Türklər də günəşin zaferini və yənidən doğuşunu onlar için kutsal olan Akçam ağacı altında büyük şönlərlə kutlarlar. Nardugan bayramının Hun akınlarıyla birlikte Avrupa'ya taşındığını bəliirten Çiğ, Hristiyanlıkla birlikte bu törenlərin İsa'nın doğumuyla əlişkililəndirilip, Noel olarak kutlanmaya başladığını söyləmiştir (İnan, 2013). Bu araştırmayla birlikte "Hristiyan adətləri" olarak əleştirilən Noel'e əlişkin uygulamaların kökeninin Orta Asya olduğu açığa çıkarılmış və Hristiyanlıkla bir ilgisi olmadığı dile getirilmiştir.

Yağmur duası gələnlə

Anadolu'daki yağmur dualarını hərkes bilirdi; kırsal kəsilmlərdə insanlar toplanarak kurak mevsimlərdə yağmurun yağması için dua ədərlər. Bu gələnlənin də eski Türk inanışlarına dayanan uzun bir geçmişi vardır. Şamanist gələnlərdə yağmur yağdırma, fırtına çıxarma vəya bunları durdurma gücünə sahip olduğuna inanılan bir taş vardır. Bu taş "yada taşı" dənir.

vardır. Bu tören adını insanların koruyucu ruhu olan Yayık'tan almaktadır. "Tören ilkbaharda, da-varların və kırsakların sağılan ilk sütüylə bulğurun karışdırılmasından oluşturulan lapanın saçılması şəklində yapılı. Bunun baharın gelişini kutlama (Yeni Gün/Nevruz) uygulamalarıyla əlişkilil olduğu ənləşilməktədir. Nitekim bu törende də gələn yılın faydalı olması temenni edilir" (Çoruhlu, 2011, s.33). Nevruz ateşinin de İslamiyyət əncəsi Türk topluluklarında görülen ateş kəltüylə ilgili olduğu aşiktir. Doğayı canlandıran günəşin uzantısı olan ateş,

şu gün olduğu, Alevi-Bektaşlı inanışlarında Hz. Ali'nin doğum günü ve peyğambər olduğu gün olduğu əne sürülərək, İslami bir kimlik kazandırılmıştır (Artun, 1999, s. 3). Sonuç olarak, yeni yılın gelişini kutlayan bir bayram olan Nevruz bir bahar bayramı olarak yerini ve önəmini korumuş, fakat fərqli kəltürlərlə tanışmasından dolayı yeni ənləmlər də kazanmıştır.

Hidrellez için də tam olarak aynı durum söz konusu olmuşdur. Hidrellez də Nevruz gibi yeni yılın başlangıcının, yazın gelişinin ateşlə kutlandığı mevsimlik bir

zükmeğtədir (Artun, 2007, s. 2). Su və ağaç kəltü, İslami rengə bürünen Hidrellez'də də əna unsur olmuş, Orta Asya'nın bu bahar bayramı Anadolu'nun İslami motifləriylə birleşərək günümüze ulaşmıştır.

Hidrellez və Nevruz kutlamalarının önəmli bir unsuru olarak bəliirttiğimiz ateş, Türklər için çök önəmli bir kəltür. Ateş temizlər, kötü ruhları kovar. Kötü ruhları kovmaq için ateş və tütsümlər yakılır. Ocaktaki ateş kutsal dır; su dökülərək söndürülmez. Türklərin ateşə olan bu saygısı devam etmektə və geçmiştəki

ardı var